

A FRONDE

Tanulmányunk célja nem e nagy felkelés, a *Fronde* (1648 – 53) „katalizátorainak” leírása, s azon eseményeket sem akarjuk felsorakoztatni, amelyek közvetlenül kiprovokálták a felkelés aktusait és az erre való kormányreakciót. Célunk sokkal inkább az, hogy nem pusztán magának a felkelésnek, hanem a francia társadalmon belüli különböző csoportok harcai-
nak és egymásrahatásainak elemzésén keresztül feltárjuk a társadalmi és politikai érdekek alapvető feszültségeit és összecsapásait, amelyeket a tizenhetedik század első felében nyomon lehet követni, s amelyek, úgy tűnik, majdnem állandó vonásai voltak a francia társadalomnak. Ezen „előfeltételek” ismerete elengedhetetlen a felkelés bármiféle magyarázatához, s egyben feltárja, hogy a *Fronde* a mély problémákkal küzdő társadalomnak és államnak mennyiben volt kifejeződése.

A *Fronde* első és legfontosabb előfeltétele a háború volt. 1614 és 1629 között polgárháború dúlt Franciaországot, és 1624-től kezdve évtizedeken keresztül komolyan bekapcsolódott a harmincéves háborúba. 1624 és 1635 között közvetetten vett részt e háborúban, a Habsburgok ellenfeleit támogatva. Németalföldet, Svédországot és a svájci Graubündent pénzzel támogatta, s erődök megszerzésével Lotharingiában, Elzászban, Svájcban és Németországban – itt elsősorban a Mosel és a Rajna mentén –, valamint Itáliában, például Pignerolban. Így Franciaország elvágta azokat a katonai utakat, amelyeket a spanyol kormányzat arra használt, hogy csapatokkal, fegyverekkel és pénzküldeményekkel segítse testvéreit, az osztrák Habsburgokat és a spanyol Németalföldet. Így a franciák megszerezték azokat a „kapukat” és „utakat”, amelyeken keresztül a spanyolok és az osztrákok megtámadhatták volna Franciaországot. Ez volt az úgynevezett *guerre couverte*, a „hidegháború”. A Habsburgok azonban egymás után legyőzték a franciák szövetségeseit. A nordlingeni svéd vereség (1634) után Richelieu elhatározta, hogy nyíltan és közvetlenül megtámadja a Habsburgokat. 1635-ben XII. Lajos hadat üzent a spanyoloknak, és 1635 után Franciaország hadban állt, mind az ausztriai, mind a spanyolországi Habsburgokkal és szövetségeseikkel. Ez már a *guerre ouverte*, a nyílt háború volt. Az 1648-as vesztfáliai béke nem fejezte be Franciaország számára a háborút. Mazarin folytatta a spanyolok elleni háborút egészen az 1659-es pireneusi békéig. Bár néhány

francia európai hegemoniára gondolt, hódításokra, melyek magukba foglalták volna a Rajna balparti területeit, olyan francia határokra, amelyek a régi Galliáénak felelnek meg, a királyi kormányzat céljai arra korlátozódtak, hogy fenntartsák Franciaország függetlenségét, véget vessenek a Habsburgok világhegemoniára való törekvésének, és biztosítsák azokat a területeket, amelyek Franciaország külső támadás elleni védelméhez szükségesek.

Nem minden francia értette azonban meg a királyi politikát. Sokan közülük, a „jó katolikusok”, a régi ligapártiak, s még a királyhoz és udvarához oly közelálló személyek is, mint például XIII. Lajos anyja Medici Mária, Michel de Marillac, az anyakirálynő kreatúrája, a főpécsettőr a spanyol „katolikus királyt” támogatták. Úgy tartották, hogy a Habsburg politika pusztán az eretnekség elleni küzdelem, kísérlet a katolicizmus feltámasztására, s vádolták a királyi tanácsot a háború és a Habsburgok protestáns ellenfeleivel való szövetség miatt. Készek voltak arra, hogy szembeszálljanak a királyi követelésekkel, sőt lázadásra és Spanyolországgal való szövetkezésre is. Mindenesetre a békéért szálltak síkra, és szembeszálltak a nagy háborús erőfeszítésekkel. Mások pedig, akik hajlandóak voltak résztvenni a Habsburgok elleni háborúban, úgy vélték, hogy a francia kormányzat már korábban békét köthetett volna, s csak azért hosszabbította meg a háborút, hogy igazolhassa a hatalommal való visszaélését és hogy pénzt zsarolhasson ki. A kormányzat részben felelős volt mindeztért. Richelieu többször állította, hogy a béke már csak pillanatok kérdése, és Mazarin is több alkalommal kijelentette, hogy a béke megkötése az ő egyoldalú akciójától függ.

Ezek a hosszú és nehéz háborúk jelentős országos erő kifejlesztését követelték, és komoly megerőltetésnek tették ki a francia erőforrásokat. A királyi kormányzat a háborúhoz való alkalmazkodásra kényszerült, arra, hogy hadi kormányzattá váljon, amely sokkal inkább hasonlított egy diktatúrára vagy egyeduradalomra, mint királyságra vagy monarchiára. Egyre szükségesebb lett, hogy mindenkit, különösen a királyi családot és a királyi tisztviselőket, azonali és teljes engedelmességre kényszerítsenek. Szükségessé vált, hogy bármely eszközzel megszüntessék a defetista és ellenséges propagandát, és erősítsék a hazafiságot és a katonai gondolkodást. Mindenekelőtt az volt életbevágóan fontos, hogy a kormányzat pénzt találjon a csapatok számára; hogy élelmezze és ruházza őket; hogy fegyvert, ágyút és lőport vehessen; biztosítsa a szállítást, bizonyos erődöket kijavítson vagy építsen, másokat pedig leromboljon; támogassa szövetségeseit, mint például a lázadó hollandokat, portugálokat, katalánokat és magyarokat. A kormányzat nagymértékben felemelte az összes adófajtát. Nemcsak újakat létesített, de rákény-

szerítette őket a városokra vagy olyan testületekre, amelyek hagyományosan mentesek voltak az általános adó alól. Így ismételten megsértette a tartományi és helyi szabadságokat és kiváltságokat, s a pénzszerzés érdekében valamiféle forradalmi igazgatást létesített – ezekben adóbérlőket, *traitant*okat vagy *partisan*okat alkalmazott, királyi biztosokkal, *intendants*okkal és katonákkal egészítette ki őket, akik átvették a szokásos hivatalnokok szerepkörét a királyi hatalom gyakorlásában.

Nézzük meg például Bordeaux adókerületét (*generalité*). A legfontosabb adó a *taille* egy millió francia livret hozott 1610 és 1632 között, s két millióra nőtt 1635-ben, hárommillióra 1644-ben, és majdnem négyre 1648-ban – ez a négyszeres növekedés 16 év alatt zajlott le, egy olyan időszakban, amikor az árak előbb stagnáltak, majd visszaestek. De a *taille* mellett más adót is fizettek az emberek, a legtöbb fajtát a hadsereg számára: a *taille*-ont a nehéz lovasságnak, élelmiszert kellett biztosítani a spanyol határon, a laktanyákban és a téli szállásokon levő reguláris csapatoknak. A katonának joguk volt a privát otthonokban szállásra és élelemre, beleértve az ún. *ustensilet* – azaz „ágyat, fehérmeműt, ételt, italt és a tűzhöz és világításhoz közeli helyet”. A lakosságnak kellett biztosítani az élelmet, s bár a katonák fizettek, az erre használt pénzt speciális tartományi vagy municipális adó biztosította. A helyi lakosság azt állította, hogy a katonák ellátása egy újabb *taille*-jal volt egyenlő. Gyakorlatilag a katonák elvették azt, amire szükségük volt, s a megterhelés még súlyosabb volt. Ezekhez járultak a különböző *aide*-k és azok az egyéb adók, amelyeket egyre növekvő mértékben vetettek ki a mindennapi szükségletekre. Néhány év alatt az új adók százai léptek életbe. Ezekhez az adókhöz még hozzá kell adni az emberszükségletet. A militia minden évben egy katonai osztagot biztosított a hadsereg számára, ellátva egyenruhával, felszereléssel és fegyverekkel, melyeket a municipiumoknak vagy a falusi közösségeknek kellett fizetniük. A hadsereg így munkaerőt vont el a mezőgazdaságtól és a kézműipartól egy olyan időszakban, amikor a legproduktívabb a manuális munka volt. A falusi közösségeknek és a városi törvényhatóságoknak embereket, lovakat és kocsikat kellett biztosítaniuk a Richelieu által elrendelt kastélylebontásokhoz, vagy falépítésekhez, vagy árokásásokhoz. Ezeket az embereket és lovakat nekik kellett élelmezniük, és fizetniük kellett mind a munkásoknak, mind a szállítóknak. Bizonyos falvakban ezek a kiadások kétszer, háromszor annyit tettek ki, mint a *taille*. Végül, a pénzügyi tisztviselőket az általuk behajtott adók százalékában fizették. Bizonyos esetekben ezek az extra összegek kétharmaddal növelték az adót.

Az adóknak ez az áradata ráadásul, akkor zúdult a francia emberekre, amikor csökkent fizetési képességük a tizenhetedik század elhúzódo gazdasági recessziója következtében. Egyre csökkent a Spanyol–Amerikával való kereskedelem aktivitása, az arany és az ezüst importja évről évre kisebb lett, úgyhogy 1650-re ezek a fémek alig voltak fellelhetőek. Amennyire meg lehet ítélni, az árak tartós emelkedése lelassult 1630-ra, 1630 és 1640 között az árak egészükben stagnáltak, majd visszaestek. Ennek következtében mind a parasztok, mind a kézművesek kisebb jövedelemhez jutottak, kevesebb pénzük maradt adóik kifizetésére.

A tizenhetedik század a légköri csapások időszaka volt; a tél igen hideg volt, a magok megfagytak a földben, a súlyos nyári záporok nem hagyták, hogy a termés beérjen. Így a terméseredmények rosszak voltak, s így a kenyér, az alapvető élelmiszer, ára felszökött. Élelmiszerhiány, járványok, pestis, magas halálzási arány, követte a szokásos mintát. A korszakban ezekre együttesen, mint *mortalitásokra* utáltak. A legsúlyosabb *mortalitásokkal* 1630 és 1632 között találkozunk; ez az egész francia gazdaság dezorganizálódásához vezetett. Másik csúcspontjukat 1648 és 1653 között, a *Fronde* idején érték el. (...)

A járványok első következménye a termelő munkaerő csökkenése volt — kézművesek és mezőgazdasági munkások sokkal nagyobb mértékben estek áldozatul ezeknek, mint más társadalmi csoportok tagjai. (...) A második következmény a kereskedelem megszűnése volt. A jómódú emberek vidéki házaikba szöktek. A törvényhatósági kormányzatok megtiltották az idegeneknek, hogy belépjenek a városba vagy *bourg*-ba, betiltották a vásárokat és piacokat, és nem engedték be a más régiókból jövő árukat. Ezek az akciók gazdasági válsághoz vezettek.

Az elhúzódo éhezés és járványok tönkretették a vidéket. Két-három rossz termés után sok falusi lakos, általában kisbirtokosok, már pauper volt. Házak és faluk néptelenedtek el. (...) Az emberek a legszegényebb területekről a kevésbé szegényekre vándoroltak, a vidékről a városokba, amelyek jobb ellátással és védelemmel rendelkeztek. 1628-ban hat ezer limousini csavargó gyűlt össze Perigueux kapujánál, előntve a város külterületeit. (...) Még nem sikerült felülkerekedni az egyik *mortalitás* következményein, amikor már jött a következő, és 1630 után Franciaország egyre súlyosabb gazdasági és társadalmi nehézségekkel küzdött, amelyek időről időre katasztrófális arányokat öltöttek.

Ennek következménye volt az állandó nyugtalanság. A zavargások egyre gyakoribbá váltak, s a zendülések érlelődtek. Egyre gyakrabban kerül-

tek a törvényszékek elé testi sértéssel foglalkozó ügyek. Ezek között az adószedők, az adók alól részben mentes kiváltságos személyek, az adóbehajtást kikényszeríteni akaró fegyveresek és más hivatalos személyek elleni támadások találhatók. Ugyanakkor sokszor támadtak meg olyan szomszédos községbelieket is, akiket azzal vádoltak, hogy kevesebb adót kell fizetniük. Néhány nemest, bárót és lovagot letartóztattak az ilyen támadásokért, s mert parasztjaikat a királyi pénzügyi tisztviselők ellen vezették. Más esetekben klasszikus zendülésekkel találkozunk, amelyek meg akarják akadályozni a gabonának a tartományon vagy a városon kívüli értékesítését, vagy amelyek tiltakoztak a magas kenyérrák miatt, vagy amelyek kirabolták az egyház gabonaraktárait. Sok esetben törtek ki spontán lázadások a katonák ellen. (...)

A fenti események által legjobban befolyásolt régiók nyugatra és délre terültek el a durván Rouent és Genfet összekötő választó vonaltól. Általában e vonaltól északra és keletre terültek el a tizennyolcadik századi francia agronómusok nagy, nyílt, négyszögletes földjei, a nagybirtokok (*grande culture*); míg e vonaltól délre és nyugatra kicsi, rendszertelen és bekerített földek voltak, ahol kisbirtokos termelés folyt. A nyílt területek azonban a mezőgazdasági régiókban voltak, amelyeket a gabonakereskedelmre szerveztek, ahol a nagytermelők (*gros fermiers*) kapitalista eszközökkel kiterjedt területeket műveltek, fizetett *valét*-okat, szolgálkat és napszámásokat alkalmazva. Ezek az emberek megfelelő eszközökkel rendelkeztek ahhoz, hogy ellenálljanak a rossz termésnek, és hogy újra lábra álljanak az ilyenek után. Érdeklük volt a társadalmi rend fenntartása, és azon szegények megfegyverzése, akik számára munkát és fizetést nyújtottak. Általánosságban, bár ezeket az északkeleti régiókat is feldúlhatták a lázadó hercegek és külső erők hadseregei, nem túlzottan vettek részt a lázongásokban. Sokkal több feszültséggel és zavargással találkozunk a zárt földek régióiban, ahol részesbérlok családjaik és két-három fizetett alkalmazott segítségével művelték kis vagy közép méretű birtokaikat önmaguk ellátására. Általában csak kis gabonataralékkal rendelkeztek, és két egymást követő rossz termés a szegénység szélére sodorhatta őket. Ilyen körülmények között a királyi adók és a hűbérúri szolgáltatások könnyen túl nehezzé válhattak számukra, s lázadoztak. Azonban, ha lázadtak, akkor általában a korona pénzügyi tisztviselői ellen lázadtak, s ha házakat és katélyokat gyűjtöttek fel, akkor ezek a pénzügyi hivatalnokok házai és kastélyai voltak, s nem a *gentilhomme*-ok, a helyi katonai nemesség tulajdonai. Csak ritkán támadtak meg egyes *gentilhomme*-okat, s soha sem támadták a hűbéri rendszert.

A gyakorlatban a *gentilhomme*-ok gyakran megvédték parasztjaikat a királyi pénzügyi ügynökökkel szemben. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a tizenhetedik századi francia hűbéri rendszer elismerte, hogy a paraszt *censitaire*-k tényleges birtokosai telküknek, s a törvény megvédté őket attól, hogy hűbéruruk elűzze arról őket.

A királyi család és a királyság nagy nemesi családjainak tagjai, az úgynevezett *grand*-ok – a hercegek, márkik, grófok és bárók – gyakran lázadottak a IV. Henrik halála (1610) és a *Fronde* (1648) közti időszakban. Egy sor összeesküvés keletkezett a vérbeli hercegek, s különösen Medici Mária és Gaston d'Orleans – XIII. Lajos anyja és testvére – körül. (...)

A hercegek és a *grandok* lázadásai természetesen önző érdekeket tartalmaztak, de megvolt alkotmányos alapjuk is. (...) A hercegek azt állították, hogy a király alapvető jogokat sértett meg, s lázadásuk törvényes, mivel célja a szokásjogon alapuló alkotmány visszaállítása. (...) Ezen elmélet következményeként, mikor a király kiskorú volt (XIII. Lajos 1614-ig és XIV. Lajos 1651-ig, a *Fronde* idején), a kormányzat egy olyan tanács kezében volt, melynek elnöke a király legidősebb nagybátyja, Monsieur, Orleans hercege volt, s melynek tagjai vérbeli hercegek és olyan más hercegek és *grandok* voltak, akik lojálisak voltak hozzá. (...)

Később, mikor a király elérte a nagykorúságot, neki kellett átvennie a kormányzást. Mindenki elfogadta, hogy a királynak uralkodónak kell lennie, aki személyesen cselekszik, meghatározza a politikát és maga adja ki utasításait. Legfőbb kötelessége az volt, hogy elfogadja természetes tanácsadói – a vérbeli és más hercegek, a *grandok* – javaslatait. (...)

Formálisan a király egy államtanácson keresztül kormányzott, melynek tagjai saját, vagy miniszterelnökének kreatúrái voltak, akiket a király kedvenceinek tekintettek. Az ilyen kreatúrákat államtitkárnak, pénzügyi főfelügyelőnek vagy kancellárnak nevezte ki. Ezek az emberek viszonzásul saját kreatúráikat ajánlották a királynak bizonyos királyi megbízatások betöltésére, akik aztán hirdették a királyi rendeleteket és kikényszerítették azok végrehajtását. Ilyenek voltak egyes különleges törvényszékek tagjai, akik a lopással vádolt *traitant*-ok és *partisan*-ok, magukat az ellenségnek túl gyorsan megadó városi kormányzók és árulással vádolt nemesek fölött ítélkeztek. Közülük került ki egy sor híres *intendáns*, akik a fronton ellenőrizték a hadseregeket, és akik intézkedtek, hogy a tartományok mindent a királyi akaratnak rendeljenek alá. Az *intendánsok* az 1793-astól nem sokban különböző terrorral éltek. Egy ilyen kreatúra-lánc, amely teljesen elkötelezte magát protektorának, mesterének, védnökének, a királytól egészen a legalázatosabb parasztig terjedt, s minden tagjától engedelmességet követelt.

Ezeknek az embereknek a maximája az „állam érdek” volt. Az állam jóléte és az állam nagysága, mint az összes ember jólétének és boldogságának a feltétele volt számukra a legfőbb cél és a legfőbb törvény. E cél eléréséhez a királynak és minisztereinek szabadságukban állt figyelmen kívül hagyni a fennálló törvényeket, szabadságokat, kiváltságokat és jogokat. Jogukban állt minden törvény megváltoztatása, minden kiváltság megsértése, minden szabadság megsértése és minden jog elvetése. Még saját ígéreteiket és esküiket sem tekintették kötelező érvényűnek. A legfőbb törvény a *salus publica* volt, s a király és miniszterei egyedül dönthették el, hogy milyen eszközökkel érik el ezt a közös jólétet. Mégha a király alattvalói nem is értettek egyet annak politikájával és cselekedeteivel, úgy vélték, hogy téved, s cselekedetei teljesen elhibáztak, a király, isten helytartója, akit Ő irányít, lelkiismeretüknél fogva kényszerítette őket, hogy késedelem nélkül engedelmeskedjenek parancsainak.

Bár a hercegek ugyanezt az abszolút hatalmat gyakorolták volna, ugyanerre az államelve támaszkodtak volna, ha ők irányítják az államtanácsot, mégis mind ők, mind publicistáik élesen kritizálták ezt a politikát, s a régi szokásjogon alapuló alkotmányért szálltak síkra. Ezzel megnyerték a királyság lakosainak általános szimpátiáját, mivel legtöbbjük számára ez a diktatorikus kormányzat zsarnokság volt. A vallásháborúk zsarnokölő elméletét még nem felejtették el: ha a király zsarnokká válik a hercegek és a magistrátusok feladata, hogy a helyes útra vezessék őt. Ha nem változik, akkor az ő feladatuk az, hogy kezükbe kerítsék és trónjától megfosszák őt. És egy egyszerű állampolgár, akit isten szelleme vezérel, megölheti őt. Ebben az esetben ez az emberölés nem gyilkosság. (...) Sokan követték a hercegeket, mert hitték, hogy igazuk van és hogy a szokásjogon alapuló alkotmány felújítása erkölcsileg szükséges.

Mikor lázadtak, a hercegek számítottak hű követőikre. E társadalom egyik alapja a személyes lojalitás, a *fidelitás* volt. Egyes emberek magukat teljesen a fölöttük állónak szentelték. Szolgálták őket mindazzal, amivel tudták: tanáccsal, karddal, tollal, beszéddel, propagandával, intrikával, áruházzal — s ha szükség volt rá, életüket is védnöküknek ajánlották fel, követve őket a király és az állam elleni lázadásba, az idegen erővel való szövetségbe saját országuk ellen. A fölöttük álló volt uruk, védelmezőjük, védnökük. Az ő bizalmasai, elkötelezettjei, kreatúrái voltak. A kreatúrák uruktól pártfogást, védelmet, bizalmat, barátságot, ruhát, élelmet, lakást, helyet a hadseregben, vagy a tiszti karban, tisztességes házasságot és társadalmi előnyöket vártak és kaptak. E fidelitás alapja önkéntes kölcsönös ragaszkodás és elkö-

telezettség volt, személyes kapcsolat két ember között. Ez nem volt feudalizmus, mert az alsó nem nyújtott *foi et hommage*-t a fölötte állónak és nem várt hűbértartásokat viszonzásul. Ez egy *sui generis* társadalmi viszony volt: a fidelitás. Nemcsak néhány nemes – katonai vagy polgári hivatalnokok – tartozott a „hűségesek” ilyen csoportjába, hanem ugyanúgy nem-nemesek, legtöbbször hivatalnok, jogász, ügyész és a *petite robe* más tagjai. Maga a király sem tudott volna kreatúrái nélkül uralkodni, akik nem annyira azért szolgálták hűségesen, mert ő volt az állam legális feje, hanem speciális fidelitás esküjükből következően, mert ő volt védnökük. Mikor az állam összeomlott a *Fronde* idején, a királyt és a királyságot az ifjú király néhány ezer kreatúrája mentette meg, akik azért maradtak hűek hozzá, mert az ő emberei, az ő elkötelezettjei voltak. A hercegeknek is voltak kreatúrái, és ezeknek a kreatúráknak is saját kreatúrái. Ebből a fidelitás láncból következett, hogy mikor a hercegek fellázadtak, emberek ezrei követték őket az egész királyságban, sőt egész tartományok is.

A király kegyenceinek, minisztereknek és megbízottaknak hadi kormányzata a testületek és hivatalnokok kemény ellenállását és gyakori lázadását váltotta ki. (...)

Ha úgy vélték, hogy egy királyi utasítás helytelen, ezen *conseiller du roi*-k joga és kötelessége volt, hogy tiltakozzanak a királynál, kimutatva, hogy miben tévesek ezek a rendeletek, vagy mennyiben lehet szerencsétlen következményük. Ez a tiltakozási jog néha a királyi rendeletek módosításához vagy visszavonásához, máskor a királyi akarat megerősítéséhez vezetett. Ez nemcsak a legfelsőbb bíróságok (*cour souveraine*), de minden testület és hivatalnok kötelessége is volt. A parlamentek tiltakozásai jelentősek voltak. Ezzel a cselekedetükkel a hivatalnokok testületei elodázhatták a királyi rendeletek végrehajtását, a parlamentek ennél is többet tehettek. (...) A hivatalnokok sokszor ahelyett, hogy közvetlenül megtagadták volna az engedelmességet, oly sokáig vártak, hogy halogatásuk felért az engedetlenséggel és a lázadás kezdetével. Az ilyen ügymenet elfogadhatatlan volt háborús időkben, és a közfunkciók ennyire eltérő koncepciói arra kényszerítették a királyt, hogy speciális megbízottakat alkalmazzon, köztük az úgynevezett *intendants*-okat. (...)

A kormányzat tehát más módszereket alkalmazott, amelyek erősen zavarták a régi hivatalnokokat. Új hivatalokat teremtett és eladta őket, s így a hivatalt viselők száma folyamatosan nőtt. 1610-ben minden adókerületben (*generalité*) tíz kincstárnok, (*trésorier de France*) volt, 1648-ban már 25. A parlamenteket is megváltoztatták. (...) A királyi kincstár számára

ezen intézkedések közül a legjövödelmezőbb az új „ülésszak” létrehozása volt minden parlamentnél. Ez az akció azt jelentette, hogy a „régii hivatalnokok” csak az év hat hónapjában gyakorolhatják feladataikat, s létrehoztak egy másik hivatalnoki csoportot, amely ugyanolyan nagy volt, mint a régi, amely a fennmaradó hat hónap alatt viselte a tisztségeket. Így 1647 októberében Provence parlamentje elfogadta az új ülésszak rendet. A kormányzat hét elnököt, negyvenöt tanácsost, két királyi ügyészt, egy *procureur du roi*-t és egy sor kisebb hivatalnokot és tisztviselőt nevezett ki. Úgy vélték, hogy a királyi kincstárnak egy millió livre jövedelme lesz az új hivatalok kiárusításából. (...)

A fenti újítások siralmas következményekkel jártak a régi hivatalnokokra nézve. Ha elfogadták őket, kevesebb ítéletet hozhattak, kevesebb eljárást folytathattak le, s ebből következően csökkent díjazásuk és befolyásuk a király alattvalóira. Egyszerre lett kisebb autoritásuk és jövedelmük. (...)

Az *intendáns*-oknak hasonló hatásuk volt a hivatalnokok érdekeire. 1635 után az ő feladatuk volt a hivatalnokok felügyelete, magatartásuk és cselekedeteik vizsgálata; nekik kellett a hivatalnokokat kötelességük teljesítésére kényszeríteni; hibáikat, hiányosságait és vétségeiket helyrehozni; és a kormányzatot a tartományi helyzetről informálni. Az *intendáns*-ok gyakran kaptak parancsot arra, hogy gyakorolják a hivatalnokok összes rendszeres funkcióját, különösen a pénzügyi hivatalnokokét, hogy a legmegbízhatóbb hivatalnokot alkalmazzák megbízottjukként, s a többiekre az egyszerű jogi formalitások pusztá végrehajtása maradjon. A hivatalnokok elvesztették megbecsültségüket, hatalmukat és jövedelmüket. Gyűlölték az *intendáns*-okat és követelték visszahívásukat.

A hivatalok örökletes természete újabb összecsapásokat okozott a hivatalnokok és a kormányzat között. 1604-től kezdve minden hivatalnok fizethetett egy speciális éves biztosítási díjat, mely hivatala feltételezett jövedelmének egy hatvanadát tette ki. Ha egy hivatalnok meghalt, családja és nem a király, rendelkezett a hivatallal, feltételezve, hogy volt a családnak egy a hivatal ellátására alkalmas tagja. Ha ilyen nem akadt, a család eladhatta a hivatalt, megtarthatta a pénzt, s a király elfogadta a vevőt új hivatalnokként. Ezt a biztosítást *Paulettenek* hívták, egy Paulet nevű adóbérlő után. A Paulette biztosította a hivatal örökletes voltát, vagy legalábbis a hivatalba fektetett tőkét, de mindig csak kilenc évre adták. Minden kilenc éves periódus után a kormányzat azzal fenyegetett, hogy nem újítja meg azt. Biztonságuk érdekében a hivatalnokok a megújításra törekedtek.

Hasznot húzva a hivatalnokok bizonytalanságából, a kormányzat arra kérte a legfelsőbb bíróságokat, hogy bocsássanak ki új pénzügyi ediktumokat és követeljék meg azoktól a hivatalnokoktól, akik részesültek a *Paulette*-ből, hogy súlyos kölcsönöket nyújtsanak az államnak, viszonzásul a kilenc éves megújításért. 1620 után a kormányzat megosztotta és meggyengítette a hivatalnokokat azzal, hogy bizonyos kategóriáiknak – például a legfelsőbb bíróságok tagjainak – kedvező feltételeket, másoknak viszont kedvezőtleneket biztosított a *Paulette*-re.

A *Paulette* lehetőséget nyújtott a kormányzat számára, hogy pénzügyi nyomást gyakoroljon a hivatalnokokra. Ugyanakkor ez felszította a hivatalnokok ellenállását. (...)

A dolgok először a szokásos módon haladtak. Mikor úgy tűnt, hogy a Parlament utat enged, a királyi tanács 1648 április 30-iki rendeletével elfogadta a *Paulette*-t, de öt évre megtiltott minden biztosítást. Csak Párizs Parlamentje kapta meg a *Paulette*-t feltétel nélkül. Ez azonban nem felejtette el, hogy miként osztotta meg a király a hivatalnokokat 1621-ben és 1630-ban előnyöket biztosítva egyeseknek, másokat ezekből kizárva. Most szilárd frontot alkotott a többi hivatalnokkal. Az 1648 április 30-i királyi döntés következménye a május 13.-i parlamenti határozat volt, az *arrêt d'Union*. Ez a határozat létrehozta a Szent Lajos kamarájának gyűlését, az összes párizsi legfelsőbb bíróság bizottságát. Május 18-án a királyi tanács eltörölte a *Paulette*-t. Hogy visszaállítsa, a Párizsi Parlament szembeszállt a kancellár és a királynő szóbeli parancsaival, és a királyi tanács június 7-i és 10-i ítéletével, amely megsemmisítette az *arrêt d'Union*-t. Egyre különösebb követelésekkel lépett fel, abban a reményben, hogy az udvart beleegyezésre kényszerítheti. 1648 július 31-én a királynő elfogadta a *Paulette*-et, ugyanolyan feltételekkel, ahogyan azt 1604-ben felállították, s ezek igen kedvezőek voltak a parlament számára. Ekkor azonban, a parlament már nem fordulhatott vissza. Attól félt, hogy elveszti befolyását a párizsiak felett, ha kiderül, hogy saját szűk érdekeinek megfelelően cselekedett. Így folytatta lázongását. A fennálló körülmények között ez a parlamenti ellenállás általános lázadáshoz vezetett.

Párizs Parlamentje akcióinak alkotmányos alapot biztosított. Azt állította, hogy ez a bíróság a Capeting királyok régi *Curia Regis*-éből nőtt ki, és azoknak a hűbéreseknak a gyülekezete, akiknek tanácsaikkal kell szolgálniuk a királyt. Ebből a *Curia Regis*-ből egy csoport tanácsost fokozatosan le- és kiválasztott a király, hogy helyette ítéljenek. Ezek a jogi ügyekre specializálódtak, egy törvénytörést alkottak és állandó funkciókhoz jutottak

körülbelül Szép Fülöp idején a párizsi *palais*-ban. Ők lettek a király jogi ügyekkel foglalkozó hivatalnokai. A továbbiakban a király szerepének olyan interpretációjával és kiterjesztésével, hogy ő a legfelsőbb bíró – mivel minden hatalma az igazságszolgáltatásból fakad, s mivel eredetileg, mikor a háborúba lépésről döntött a király „elbíráta” az állami ügyeket – a Párizsi Parlament magát még többnek feltételezte. Azt állította, hogy tizenegy évszázad óta megszakítatlanul a frankok Marsmezőn évenként megrendezett általános gyűlésének a folytatása, amely az állami ügyekről tanácskozott, s amelyet *Parlamentum*-nak neveztek, s ugyanahhoz az autoritáshoz és hatalomhoz ragaszkodott, mint amellyel az előbbi rendelkezett. Azt állította, hogy a *Parlamentum*-nak az állami ügyekre vonatkozó döntései szuverének voltak, s ebből következően az ő hasonló ügyekben hozott döntéseit is annak kell tekinteni. Azt állította, hogy Nagy Károly idején már olyan sok frank volt, hogy már nem lehetett egy teljes gyűlést összehívni, s ezért vált szükségessé a legelőkelőbb frank katonák gyűlése. A Párizsi Parlament azt állította, hogy a *Parlamentum* csak Szent Lajos idejében, négy évszázaddal később kezdett el ítélni magánosok közötti ügyekben; mivel törvényszékként való funkcionálása véletlenszerű és másodlagos volt, míg államtanácsként való funkcionálása alapvető. Azt is állította, hogy hatalma a királyok abszolút akaratából ered, ez a királyok abszolút hatalmának kisugárzása, és hogy e hatalomnak annyi évi királyi akarat alapján való gyakorlása után, autoritása a királyság autoritása. A Párizsi Parlament a királyság tempoma; a királyság letéteményese; s ezért egyetlen királynak sincs joga megfosztani őt autoritásától és hatalmától. Ráadásul azt is kijelentették, hogy a király döntései csak akkor tekinthetőek a monarcha „tényleges akaratának”, és nem pusztán ötleteknek, ha a parlament „elfogadja” őket. A királyi nyilatkozatok, ediktumok és rendeletek, csak akkor tekinthetőek törvénynek, ha a parlament verifikálja és regisztrálja őket. A királyé a legfelsőbb autoritás, de ez az autoritás akkor a legnagyobb, amikor a törvényeket a parlamentben, a *lit de justice*-on, valóságos trónján ülve, a királyság *lelkét* képviselő legfelsőbb bírósága segítségével és tanácsai alapján hozza, mivel a király a királyságnak csak szent megtestesülése.

A fenti elvek következtetései a következők voltak. Először: a parlamentnek minden időben beleszólási joga van az állam minden ügyébe, mindig tanácskozhat és dönthet felőlük. Másodszor: e célra a parlamentnek össze kell hívnia a király hűbéreseit: a vérbeli hercegeket; a birodalom főrendjeit, a vallásiakat és a világiakat, a korona legfőbb hivatalnokait; és az állam tanácsosait, s így gyakorlatilag fel kell állítania a régi *Curia Regis*-t és

a régi *Parlamentum*-ot. Végül a parlamentnek össze kell hívnia a többi királyi hivatalnokot, meg kell vizsgálnia az állami ügyeket, és döntenie kell az állam megreformálásáról.

A király számára a *lit de justice* ceremóniája, mikor a parlamentben ült, azt jelentette, hogy rákényszeríti az akaratát a parlamentre, s arra kényszeríti azt, hogy regisztráljon egy törvényt. A Párizsi Parlament értelmezése szerint, azonban, a király ezekben az esetekben, pusztán a parlament tagjainak tanácsát kéri ki. Annak érdekében, hogy megakadályozza a királynak a hatalommal való visszelését, követelték, hogy joguk legyen a szuverén által beterjesztett törvények és ediktumok megvitatására, az azokról való szavazásra a király távollétében, sőt a *lit de justice*-ba már regisztrált törvények újravizsgálatára. Nincs szükség a királyság Rendi Gyűlésének összehívására, mivel maga a Párizsi Parlament képviseli a három rendet: a klérust, a nemességet és a *harmadik rendet*. Ami a tartományi parlamenteket illeti, ezeket akkor intézményesítették, mikor a királyság megnőtt, és csak arra, hogy magánszemélyek konfliktusaiban és büntetési felelt ítéljenek. Ezek nem követelhetik az állam ügyeinek vizsgálatát.

Ténylegesen a szokásjogon alapuló alkotmány szerint a király a fej, a királyság a test, és a parlament még akkor is ha eredetileg a birodalom képviselete volt is, nem létezhetett, vagy legalábbis nem rendelkezhetett hatalommal a király nélkül. A király jelenléte nem volt a *Parlamentum* megsértése, mivel a gyűlés fejeként a királynak meg kellett ismerkednie, a kapott tanácsokon keresztül, a királyság gyűlésének valóságos akaratával, és ezt személyes döntésein és rendeletein keresztül kellett kifejeznie, ezek voltak a törvények. A szokásjogon alapuló alkotmány tehát kimondta, hogy a parlament csak akkor tárgyalhatja az állam ügyeit, ha a király ezt megengedi neki, s XIII. Lajos erre a szokásra emlékeztetett 1641 február 21-i ediktumában.

Így, a Párizsi Parlament által kidolgozott politikai elméletek a gyakorlatban forradalmiak voltak. Alapul szolgáltak ahhoz az állandó ellenzékiességhez, amely 1615-ben és 1648-ban könnyen nőtt át felkelésbe. Az ilyen politikai akció igen veszélyes volt. Az emberek őszinte tiszteletet éreztek a parlament, az igazság temploma iránt. Ítéleteit és határozatait a legfelsőbb autoritásnak tekintették, és a király sok alattvalója igazoltnak érezte a kormányzattal szembeni engedetlenségét, vagy nyílt lázadását, e kormányzatnak a Párizsi Parlament által való állandó kritikája alapján. A tartományi parlamentek hasonló követelésekkel léptek fel, ugyanezekkel a célkitűzésekkel rendelkeztek, és ugyanilyen autoritásuk volt illetékességi területükön, ahol úgy tisztelték őket, mint az „ország atyjait”.

A királyi kormányzat keserű megbántódást váltott ki, megsértve a tartományok szabadságait és kiváltságait. Ezek közül sokban megmaradt a képviselheti rendszer az *états provinciaux*-on, a tartományi gyűléseken, melyekben mind a három rend küldöttei részt vettek. Bár a birodalom központjának – Orléans, Anjou, Maine, Touraine, Berry, Marche, Limousin, Haute-Auvergne, Perigord – tartományi rendi gyűlései eltűntek, a helyzet egészen más volt a peremtartományokban. Normandia, Bretagne, Rouerge, Guyenne, Quercy, Velay, Béarn, Labour, Basse-Navarre, Nebousan, Quatre-Vallées, Bigorre, Soule, Comté de Foix, Languedoc, Provence, Dauphiné és Bourgogne továbbra is a funkcionáló rendi tartománygyűlések területei maradtak. Általában a kiváltságok érintetlenül maradtak. Joguk volt az adók jóváhagyására a királyi kiküldöttekkel való tárgyalás után; adók kivetésére és saját tisztviselőiken keresztül behajtására; olyan közmunkák, mint utak, hidak és csatornák kezdeményezésére és pénzelésére; arra, hogy kérelemmel forduljanak a királyhoz; s hogy királyi határozatokat, ediktumokat és nyilatkozatokat kérjenek.

A háború pénzügyi követeléseivel által kényszerítve, a királyi kormányzat folyamatosan szűkítette ezen tartományi rendi gyűlések kiváltságait. A képviselők nem gyűlhettek össze ha akartak, csak ha a király összehívta őket. Bizonyos tartományokban a király egyre ritkábban hívta össze a gyűléseket. Ilyen volt a helyzet Dauphiné-ban, Normandiában, Basse-Auvergnében, Quercy-ben és Rouerge-ben. Provence rendi gyűlése nem ült össze 1639 után. Mindezek a rendi gyűlések megszűntek a *Fronde*-ot követően.

A király gyakran adókat akart kényszeríteni a tartományokra, s gyakran nevezett ki új királyi hivatalnokokat ezek behajtására. Például 1628-ban La Rochelle ostroma és az olaszországi háború idején a languedoci rendi gyűlés csak egy részét fizette ki annak a segélypénznek, amit a királyi kiküldött követelt. Abszolút hatalmára alapozva a király felemelte Languedoc *taille*-jét 200.000 livrevel, s nem a helyi rendeket, hanem a toulouse-i és a béziersi *trésorier de France*-okat bízta meg ennek behajtásával. 1629-ben a király királyi megbízottat, *elus*-t állított ebben a tartományban. Ezeknek az új tisztviselőknek kellett behajtaniuk az adót. A tartományi rendek pénzügyi szerveit eltörölték. Ennek következménye nemcsak Languedoc Rendi Tartománygyűlésének és a Toulouse-i Parlamentnek jogi ellenállása volt, hanem egy olyan lázadás is, amelyet néhány languedoci püspök és nemes vezetett, s amelyben kézművesek és parasztok is résztvettek. Támogatták Gaston d'Orléan, az anyakirálynő és Montmorency herceg közös felkelését, melyek közül az utolsót végül 1632-ben Castelnaudarynál verték le.

Az ilyen királyi korlátozások felszították az emberek elkeseredését és néha a lakosság minden szintjét egyesítették a király ellen. A lakosság a tartományát „hazájának” tekintette, a tartományi rendek tagjait védelmezőinek és az „ország atyjainak”.

Ugyanez állt a municipiumokra. A legtöbbjük a megelőző királyoktól nyerte kiváltságait és előjogait, s bár ezek királyi adományok voltak, a lakosság úgy tekintette őket, mint szent jogokat. Sok esetben a kormány úgy érezte, korlátoznia kell ezeket a szabadságokat, és ezek a korlátozások ellenálláshoz, lázadáshoz és felkeléshez vezettek, amelyeket a lakosság egész keresztmetszete támogatótt.

Nézzük meg részletesebben Angers esetét. 1474 óta a város a király közvetlen hűbérese. Kis köztársaságot alkotott saját kormányzattal és igazgatással; volt egyesített gyűlése, melyben tizenhat falu, a klérus, a királyi magisztrátus és az egyetem képviselői foglaltak helyet. Huszonnégy előljárót választott azok egész életére szólóan, egy polgármestert két évre, egy főügyészt és egy városi hivatalnokot, akikből örökletes nemes lett municipális posztjukból következően. A municipális testület politikai és igazságügyi hatalommal rendelkezett, őrizte a város kulcsait, védte a város falait, szervezte a városi miliciát — melyben a polgármester volt a főkapitány —, és behajtotta a municipális adókat. Angers minden lakosa mentes volt a *taille*-től (rovásadó), a *gabelle*-től (rendkívüli adó), és a csapatok beszállásolásától, a *francs-fiefs*-től (az az adó, amelyet a hűbérbirtokkal rendelkező nem nemesek fizetnek), és a regále monopóliumoktól (*ban et arrière*). (...)

Angersben a lázadást a municipális kiváltságok és szabadságok megsértése okozta. Az 1614–1620-as polgárháború során a várost többször megsarcolták; az emberek a bírósági arisztokráciát vádolták. A városi kormányzat a királyi kormányhoz fordult segítségért. Richelieu beavatkozott a választásokba, és 1625 után több választást megsemmisített. A legálisan megválasztott polgármester helyére fegyveres erővel egy népszerűtlen embert tett, egy másiknak felfüggesztette működését és arra kényszerítette a várost, hogy az ő jelöltjét válasszák meg. Ennek következtében a polgármester valamiféle királyi ügynökké vált. 1635-től kezdve Richelieu, majd őt követően Mazarin megsértette Angers pénzügyi immunitását, behajtotta a *gabelle*-t és más adókat, s minden évben növelte a régi adókat. A király lehetőséget talált arra, hogy háromszor, négyszer annyi pénzt csikarjon ki a városból, mint amennyit, mint *taille*-t fizetett volna. Ráadásul Angersnek fizetnie kellett immunitásaiért, mint például a *ban et arrière*-ban és a *francs-fiefs* alól való mentességéért. A város jómódú lakosait egyre erősebben meg-

adóztatták. A város arra kényszerült, hogy hadifoglyok százait élmezze és őrizze. Hadsereg províziót kellett fizetnie minden évben.

A város lakosai egyre növekvő mértékben váltak képtelenné ezen súlyos adók fizetésére, vagy egyre kevésbé voltak hajlandók kifizetni őket. Néhányukat királyi parancsra bebörtönöztek. Lázongások voltak. Asszonyok és gyerekek támadták meg az adóbérlők házait és hivatalait. Az adókkal szembeni ellenállás nem vesztett erősségéből. Végül 1648-ban a kormány harminckét lovasszázadot szállásolt be a városba, míg a lakosok bele nem törődtek a fizetésbe. A katonák kicsikarták a pénzt a városiaktól; kirabolták a házakat, ellopták a bútorokat, ékszereket, sőt még a szegények ágyait is; tönkretették a szőnyeget, faragványokat és függönyöket. A város készen állt egy felkelésre.

A nemesség egy része, a *gentilhomme*-ok, akik néha nagyon régi *noblesse d'épée* családból származtak, egészen elkeseredetté váltak az államon és a társadalmon belüli helyzetük következtében. Mindenekelőtt úgy érezték, nekik kellene a hatalmat gyakorolniuk – a politikait, igazságügyit és igazgatásit. Úgy érezték, hogy a valódi nemesség, a *gentilhomme*-ok vére és kardja alkotta meg és forrasztotta össze a birodalmat. S most is mint mindig, az ő kardjuk és vérük tartja fenn a birodalmat. Képességeik vérükből ered. Vérük, fajuk, ugyanúgy, mint szolgálataik jogot adnak nekik a vezetésre. A klérus feladata a vallási törvények betartása, de az igazi nemességé a politikai törvények biztosítása. Katonatisztként, vagy a magisztrátus tagjaként parancsolni, ez volt a nemesség, a *gentilhomme* igazi lényege.

De a *gentilhomme*-okat megfosztották jogaiktól a nem-nemesek, a *tiers état*. A hivatalok megvásárolhatóságán keresztül egyszerű polgárok és alacsonyrendű kereskedők monopolizálták a királyi hivatalokat. A *gentilhomme*-ok gyűlölték a *Paulette*-t; úgy látták, ennek segítségével tartják kezükben a hivatalokat a nem-nemesek. Igaz, hogy a legfontosabb hivatalokban, így a legfelsőbb bíróságban, a királyi tanácsban való részvételhez, a nem-nemeseknek nemességet kellett nyerniük, hogy a szokásjogon alapuló alkotmány követelményeit kielégítsék. A *gentilhomme*-ok szemében ez a hivatali nemesség, ez a *noblesse de robe*, nem volt igazi nemesség. A *robin*-ok még a *liliummal* feldíszítve is burzsoák maradtak. Ráadásul azt állították, hogy egyenlőek, sőt előbbrevalók, mint az igazi nemesség! Azt állították, hogy közvetlenül a király után következnek, és a „népet” mint az ő hivatalnokai irányítják. S a „nép” számukra a klérust, a nemességet és a nem-nemeseket jelentette. A *gentilhomme*-ok számára ezek az állítások elviselhetetlenek voltak.

A *gentilhomme*-ok panaszkodtak, hogy bűnügyekben ilyen királyi hivatalnokok, sőt a legalacsonyabb rangú, a *prévôt* ítélt fölöttük. Egy egyszerű pap fölött csak egyházi bíróság ítélezhetett; a nem-nemesek fölött nem-nemesek ítélték. De *gentilhomme*-ok fölött náluk alacsonyabb társadalmi rangú személyek ítéleztek. Azt kívánták, hogy csak *gentilhomme*-ok ítélhessenek ügyekben. Minden hivatalra igényt támasztottak, nemcsak a katonaiakra, hanem ugyanúgy az igazságszolgáltatásiakra és egyháziakra is. Azt követelték, hogy a királyi törvényszékek hivatalainak legalább egyharmadát számukra tartsák fenn.

A *gentilhomme*-ok azért is tiltakoztak, mert pénzügyi előjogaikat megsértették. Mentések voltak a *taille*-tól, de a kormány megadóztatta bérelőiket (*fermier*), akik ennek következtében kérték a *gentilhomme*-okat bérösszegük csökkentésére. A kormány a *gentilhomme*-ok *cenzusfizetőit* is megadóztatta, s ha egy évben rossz volt a termés, akkor ezek a királyi adó kifizetése után képtelenek voltak megfizetni hűbéri kötelezettségeiket. Erre hivatkozva a *gentilhomme*-ok azt állították, hogy őket is megadóztatják, habár közvetetten. Ezen kívül közvetett adókat kellett fizetniük az élelmiszerre, borra, dohányra és sóra (*aide* és *gabelle*). Mikor a *gabelle* főadóbérleti jogot nyertek arra, hogy kutassanak a csempézett só után, csapatokat rendeltek ki a *gentilhomme*-ok házáinak és kastélyainak átkutatására, s mikor szükséges volt, akár azok megtámadására is.

A *gentilhomme*-ok panaszkodtak, hogy nem engedik őket bekapcsolódni a kereskedelembe. Mindig joguk volt uradalmaik földjének művelésére, cselédjeik és szolgálók segítségével, anélkül, hogy nemesi címüket vagy kiváltságukat elvesztették volna. A királyi pénzügyi tisztviselők viszont azt állították, hogy a *gentilhomme*-ok túl sok földet művelnek; rájuk és cselédjeikre akarták kényszeríteni a *taille*-t. A *gentilhomme*-ok mindezek alapján úgy érezték, hogy megfosztják őket összes jogaiktól, kiváltságaiktól és szabadságaiktól. Ezért gyakran csatlakoztak a vérbeli hercegek és a királyság *grand*-jainak a lázadásaihoz.

A *gentilhomme*-ok és a királyi hivatalnokok közötti rivalizálás egyik aspektusa több tartományban a kormányzó és a helyi parlament közötti állandó harc volt, például d'Epéron és a Bourdeaux-i Parlament, Count d'Alais és a Provence-i Parlament között. A kormányzók előkelő származású és méltóságu *gentilhomme*-ok voltak; általában nagy hűbéri uradalommal rendelkeztek abban a tartományban, ahová kinevezték őket, és a királyi hadsereg magas rangú tisztjei is voltak. Megbízva azzal, hogy a királyi kormányzati hatalmát gyakorolják a tartományban, gyakran megkísérelték, hogy sa-

ját kreatúráik segítségével hercegségeket alkossanak maguknak. Szembeke-
rültek a parlamentek erős ellenállásával, amelyek magukat a tartományok
vezetőinek, védelmezőinek és adminisztrátorainak tekintették. Ezek az
összecsapások gyakran mindkét oldalról ösztökélt népi lázadásokba, felke-
lésekbe torkoltak.

A királyi pénzügyi tisztviselőkkel és a királyi tanáccsal való szemben-
állásuk következtében a *gentilhomme*-ok ösztönözték, sőt vezették paraszt-
jaikat, akikkel érdekeik megegyeztek. Mikor a katonák és a *huissier*-ek meg-
érkeztek, hogy elvegyék azon parasztok állatait, bútorát, munkaeszközeit,
akik nem tudták vagy nem akarták befizetni az adót, a *gentilhomme*-ok el-
rejtették az embereket, állatokat és felszereléseket kastélyaikban és majos-
sági házaikban, s muskéta lövésekkel fogadták a kincstári kiküldötteket.
Arra buzdították parasztjaikat, hogy ne fizessék be az adót, s mikor a kirá-
lyi tanács lovassági és gyalogsági egységeket küldött a behajtás kikényszerí-
tésére, a *gentilhomme*-ok a kreatúrák, cselédek és *censitaire*-ek felfegyver-
zett csapatait vezették ellenük. Egyes tartományokban, Normandiában és
Périgordban például, ezek az összeütközések nem esetleges előfordulásúak,
hanem állandó társadalmi jelenségek voltak. A tartományi *intendants*oknak
a kancellárhoz és az államtitkárokhoz írott levelei tele vannak panasszal a
gentilhomme-ok, sőt olyan királyi hivatalnokok ellen, akik hűbérbirtokkal
rendelkeztek a tartományban, és a *gentilhomme*-okhoz hasonlóan cseleked-
tek. Az *intendant*-ok azt írták, hogy a falvak gyakran pénzügyileg képesek
volnának az adók befizetésére, de a *gentilhomme*-ok bátorítására visszautasít-
ják azt. Néhány ilyen község, mint például Mantilly Normandiában hét
éven keresztül nem fizette be a *taille*-t. Sok parasztlázadást, lázongást és fel-
kelést közvetlenül a *gentilhomme*-ok, tisztjeik vagy szolgálók provokáltak ki,
és ők szervezték, vezették azokat. Közvetetten az összes parasztfelkelést a
gentilhomme-ok, a királyi tisztviselők, a hercegek, s a királyi kormányzat-
nak és politikájának parlamenti kritikája, s általában a kormányzat elleni
elterjedt propaganda provokálta ki.

A dolgok nem egyszerűek a történelemben. Hercegek, *grandok*, *gentil-
homme*-ok, hivatalnokok, kereskedők, kézművesek, parasztok, tartományok,
municipiumok – mindnek volt oka a lázadásra, s néhány ezek közül gyakran
fellázadt. De nem mindegyikük lázadózott. Végső elemzésben a lázadások
és felkelések kisebbségek, apró kisebbségek akciói voltak. A királyság lako-
sainak nagy tömege hű maradt a királyhoz és engedelmeskedett az államnak.
Sokan közülük talán osztották a lázadók érzéseit, de más érzések maradtak
túlsúlyban. Még az olyan testületeken belül is, amelyek a király ellen lázad-

tak, mint például a Bourdeauxi Parlament, a tanácsosok nagy része csak vonakodva csatlakozott, s az úgynevezett parlamentek a mozgalom vége felé csak csonka parlamentek voltak. A lázadásra való indítékok – akármilyen jók legyenek is azok – nem okvetlenül vezetnek a lázadáshoz. Minden emberben vannak belső érdek és érzéskonfliktusok, és sokszor nem tudjuk eldönteni, hogy egy érzés miért kerül a többi fölé.

Tagadhatatlan tény azonban, hogy a hűséges alattvalók és a lázadók, Mazarin hívei és a frondőrök megoszlása függőlegesen vágta ketté a francia társadalom hierarchiáját. Ez nem társadalmi rétegek, vagy rendek, vagy osztályok konfliktusa volt – ha már osztályokról beszélünk – a tizenhetedik századi Franciaországban. Mikor a nemes emberekről beszélünk, nem mondhatjuk azt, hogy „a nemesség”, csak azt, hogy „néhány nemes”; ha parasztokról, akkor nem „a parasztság” csak „néhány paraszt”, és így tovább. A *Fronde* idején sok *gentilhomme* követte a királyi kormányzót d’Epernon-t a bourdeauxi körzetben, annak ellenére, hogy elégedetlenek voltak a királyi kormányval, s követői közül nem mindegyik volt az ő kreatúrája. De a hivatalnokaival való elégedetlensége ellenére, sok *gentilhomme* a Bourdeauxi Parlamentet követte, s nem Condé vagy Conti hercegeket. A miniszterekkel szembeni keserősége ellenére Angers királyi magisztrátusa hű maradt, és sok lakosa volt a városnak, aki dühe ellenére nem vált frondórré. A lázadás és forradalom esetében nincs szigorú determinizmus; nincs logikai összefüggés, közvetlen kapcsolat a lázadást megmagyarázó és igazoló körülmények rendszere és magának a lázadásnak a ténye között. A kapcsolat pszichológiai, nagyon összetett pszichológiai kapcsolat, s az esetek többségében a történész képtelen azon emberek tudatos, vagy tudatalatti pszichológiájába behatolni, akikkel foglalkozik.

Ajánlott irodalom

- Bourgeon, Jean-Louis: „L’Île de la Cité pendant la Fronde: Étude sociale.” *Fédération des Sociétés historiques et archéologiques de Paris et de l’Île-de-France*, 13. köt. Paris és Île de France, 1962.
- Boutruche, Robert: *Bordeaux de 1453 à Bordeaux*. Bordeaux, 1887.
- Debidour, Antonin: *La Fronde angevine*. Thèse de Lettres, Paris, 1877.
- Deyon, Pierre: *Étude sur la société urbaine au 17e siècle: Amiens, capitale provinciale*, Paris: Mouton, 1967.
- Durand, Yves: *Cahiers de doléances des paroisses du bailliage de Troyes pour les États Généraux de 1614 – 1635*, Paris: Presses Universitaires de France, 1966.
- Durand, Yves; Labatut, J.P.; and Mousnier, P.: *Problèmes de stratification sociale: Deux Cahiers de la Noblesse pour les États-Généraux de la Fronde (1649 – 1651)*, Paris: Presses Universitaires de France, 1965.

- Goubert, Pierre: *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730*. Paris: S.E.V.P.E.N., 1958; második kiadás: Armand Colin, 1968.
- Knachel, Philip A.: *England and the Fronde*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967.
- Kossmann, E.H.: *La Fronde*. Leiden: Université de Leyde, 1954.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Les paysans de Languedoc* 2 kötet. Paris: Imprimerie nationale, 1966.
- Loublinskaya, A.D.: *Documents pour servir à l'histoire de France au XVIIe siècle: Lettres et mémoires adressés au Chancelier Séguier (1633 – 1649) Languedoc, Provence, Dauphiné*. Leningrad: Académie des Sciences d'U.R.S.S., Institut d'histoire de la section de Léningrad, 1966.
- : *French Absolutism: The Crucial Phase, 1620 – 1629*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- Merle, Louis: *La métairie et l'évolution agraire de la Gâtine poitevine de la fin du Moyen-Age à la Revolution*, Paris: S.E.V.P.E.N., 1958.
- Mousnier, Roland: *La Vénalité des Offices sous Henri IV et Louis XIII*, Rouen: Maugard, 1945.
- : Quelques raisons de la Fronde: Les causes des journées révolutionnaires parisiennes de 1648, *XVIIe siècle*, 1949. 33–78.
- : Comment les Français voyaient la Constitution, *XVIIe siècle* 1955.
- : Recherches sur les soulèvements populaires avant la Fronde, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 81–113. Paris: Presses Universitaires de France, 1958.
- : État et commissaire: Recherches sur la création des intendants des provinces (1634 – 1648), *Forschungen zu Staat und Verfassung: Festgabe für Fritz Hartung*. Berlin: Duncker und Humblot, é.n. (1958 ?)
- : Recherches sur les syndicats d'officiers pendant la Fronde: Trésoriers généraux de France et Elus, *XVIIe siècle*, 1959. 76 – 117. az öt megelőző tanulmányt mással együtt kiadták a szerző *La Plume, Faucille et le Marteau* című kötetében, Paris: Presses Universitaires de France, 1970.
- : *L'assassinat d'Henri IV*. Paris: Gallimard, 1964.
- : *Lettres et mémoires adressés au Chancelier Séguier (1633 – 1649)*, 2 kötet. Paris: Presses Universitaires de France, 1964.
- : *Fureurs paysannes*, Paris: Calmann-Levy, 1968.
- Pillorget, René: *Venté d'offices et journée des barricades de 20 janvier 1649 à Aix-en-Provence*, é.n., h.n.
- Porchnev, Boris: *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, Paris: S.E.V.P.E.N., 1963.
- Ranum, Orest A.: *Richelieu and the Councillors of Louis XIII*, Oxford: Clarendon Press, 1963; francia fordítása Pedone, 1966.
- Venard, Marc: *Bourgeois et paysans au XVIIe siècle: Recherches sur le rôle des bourgeois parisiens dans la vie agricole au Sud de Paris au XVIIe siècle*, Paris: S.E.V.P.E.N., 1957.